

Asia Elokuva

Hakija A

Annettu 17.5.1993

Tiivistelmä *Tekijänoikeusneuvoston lausunto tekijänoikeudesta kahteen elokuvateokseen, tekijänoikeuden siirtymisestä ja tekijänoikeuden suhteesta omistusoikeuteen.*

SELOSTUS ASIASTA

A asiamiehenään oikeustieteen kandidaatti B on 24.8.1992 päivätyllä kirjelmällään pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa siitä, kenelle kuuluvat kahden 1930-luvulla valmistuneen elokuvan tekijänoikeudet.

K ohjasi elokuvan "C" vuonna 1931 ja elokuvan "D" vuonna 1932. Elokuvat tuotti E Oy, jonka toiminta lakkasi jo 1930-luvun alussa. Elokuvien alkuperäisnegatiivit ja kaikki kopiot olivat vuosikymmeniä kateissa, kunnes yksi kopio kummastakin elokuvasta löytyi 1980-luvun lopulla. Kopiot toimitettiin Suomen elokuva-arkistoon, jäljempänä elokuva-arkisto, joka on restauroinut elokuvat esityskuntoon valmistamalla elokuvista omalla kustannuksellaan niin kutsutut pelastekopiot.

Hakijan mukaan kyseiset elokuvat ovat suomalaisen elokuvahistorian kannalta erittäin arvokkaita. Elokuva "C" on lauluosuuksiltaan ensimmäinen suomalainen äänielokuva ja lisäksi Tauno Brännäsän, myöhemmin Palo, ensimmäinen esiintyminen filmillä. Elokuva "D" on ensimmäisiä sataprosenttisia äänielokuvia. Hakija katsoo, että koska kyseiset elokuvat ovat osa suomalaista kulttuurihistoriaa, olisi niiden saaminen mahdollisimman laajaan levitykseen suotavaa muun muassa television ja videon välityksellä. Tällä hetkellä elokuvat ovat ainoastaan tutkijoiden ja elokuva-alan opiskelijoiden saatavilla. Elokuva-arkistosta on ilmoitettu elokuvien tekijänoikeuksiin liittyvään epä tietoisuuteen vedoten, etteivät elokuvien ohjaajan, vuonna 1964 kuolleen K:n oikeudenomistajat voi tehdä elokuvia koskevia määräämistoimia tai saada elokuvien kopioita hallintaansa.

Hakija viittaa elokuvien arkistoinnista annetun lain (576/84) valmistelutöihin, joissa todetaan, että aineiston tallettamisesta arkistoon ei aiheudu muutoksia omistus- tai tekijänoikeussuhteisiin ja aineiston käyttö arkis-

tossa ei saisi olla sanottujen oikeuksien haltijoiden etujen vastaista. Hakija katsoo, että elokuvien pelastekopiot lienevät tulleet edellä mainituin rajoituksin elokuva-arkiston omaisuudeksi. Kopiointiprosessissa syntyvän duplikaattinegatiivin oikeudellinen asema on hakijan mukaan ongelmallinen. Hakija vetoaa kauppakaaren pidätysoikeuteen, jonka mukaan tallettajan talteenpantuun tavarahan laittamat kulut on omistajan korvattava ennen kuin saa tavaransa takaisin, ja katsoo, että elokuva-arkiston valmistaman duplikaattinegatiivin hyväksikäyttäminen edellyttäisi sen valmistamisesta aiheutuneiden kulujen korvaamista elokuva-arkistolle. Sen sijaan hakija katsoo, että elokuvien tekijänoikeuksien haltijoilla on löytyneitten elokuvakopioiden suhteen kaikista rajoituksista vapaa valta suorittaa elokuvia koskevia määräämistoimia.

Elokuva "C" perustui vuonna 1927 kuolleen U:n näytelmään. Myös laulut olivat U:n tekemiä. K toimi ohjaajana, leikkaajana ja lavastajana. Kuvaajana oli F, G & c:o. Tanssit oli tehnyt H. Äänityksen oli tehnyt I A/S ja J. Musiikin oli tehnyt L. Elokuvan "D" käsikirjoitus, joka perustui M:n runoelmaan vuodelta 1902, oli K:n ja hänen aviopuolisonsa N:n kirjoittama. Ohjaus, lavastus ja leikkaus olivat K:n tekemiä. Kuvaajana oli O. Musiikin oli tehnyt P. Äänityksen oli tehnyt Q ja R. Hakija katsoo, että elokuvien tekijänoikeudet ovat K:n oikeudenhaltijoilla sekä mahdollisesti elokuvien kuvaajien oikeudenomistajilla. Edelleen hakija katsoo, että muilla elokuvan tekemiseen osallistuneilla ei ole tekijänoikeutta kyseessä oleviin elokuviin. Hakija on toimittanut tekijänoikeusneuvostolle Valtion elokuvatarkastamon tietoihin pohjautuvan listan molempien elokuvien tuotantoon osallistuneista henkilöistä.

Molemmissa elokuvissa oli tuottajana E Oy, joka on ilmoitettu kaupparekisteriin 30.6.1931. Hakijan mukaan E Oy syntyi ilmeisesti siten, että K antoi 99 prosenttisesti omistamansa Filmi Oy S:n ja Tyksityisen toiminnin E:n apporttina perustettavaan yhtiöön, johon tuli lisäksi seitsemän muuta osakkeenomistajaa. E Oy:n toiminta lakkasi tosiasiallisesti jo vuonna 1933. Juridisesti E Oy tuli lakkautetuksi vuonna 1981, kun suuri joukko yhtiöitä, joilta ei vuosiin ollut saatu rekisteri-ilmoitusta, lakkautettiin viranomaistoimin.

Hakijan mukaan kummastakaan elokuvasta ei ole tiettävästi tehty tekijänoikeuksien luovutus sopimuksia tekijöiden ja E Oy:n välillä. Hakija katsoo, että koska kyseessä olevien elokuvien tekijänoikeuksien siirtymisestä ei ollut tehty sopimuksia, eivät tekijänoikeudet ole voineet siirtyä E Oy:lle. Edelleen hakija katsoo, että vaikka E Oy:lle olisi joitakin oikeuksia siirtynytkin, olisivat ne yhtiön lakatessa palautuneet tekijöille.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa aluksi, että esillä olevassa asiassa hakija on esittänyt väitteitä, joiden arvioiminen edellyttäisi tapaukseen liittyvien toiseikkojen selvittämistä, näyttökysymysten ratkaisemista sekä sopimusten tulkintaa. Näihin kysymyksiin tekijänoikeusneuvosto ei voi lausunnossaan ottaa kantaa. Tekijänoikeusneuvoston toimivaltaan kuuluu tekijänoikeuslain (404/61) ja oikeudesta valokuvaan annetun lain (405/61), jäljempänä valokuvlaki, mukaan lausuntojen antaminen ainoastaan mainittujen lakien soveltamisesta. Tekijänoikeusneuvosto keskittyy lausunnossaan selvittämään asiaan liittyviä tekijänoikeudellisia näkökohtia. Tekijänoikeusneuvosto ei näin ollen ole katsonut tarkoituksenmukaiseksi varata muille asianosaisille tilaisuutta vastineen antamiseen.

Tekijänoikeuslain 66 §:n mukaan tekijänoikeuslakia on sovellettava myös kirjalliseen ja taiteelliseen teokseen, joka on valmistunut ennen lain voimaantuloa. Kuitenkin tekijänoikeuslain 70 §:ssä säädetään, että ennen tämän lain voimaantuloa tekijänoikeuden luovuttamisesta tehtyyn sopimukseen on sovellettava aikaisempaa lakia. Vuosina 1931 ja 1932, jolloin kyseessä olevat elokuvat valmistuivat, voimassa olivat 3 päivänä kesäkuuta 1927 annetut laki tekijänoikeudesta henkisiin tuotteisiin (174/27), jäljempänä vuoden 1927 tekijänoikeuslaki, ja laki oikeudesta valokuvaan (175/27), jäljempänä vuoden 1927 valokuvlaki.

Tekijänoikeuslain 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Laissa mainitaan esimerkkinä taiteellisesta teoksesta elokuvateos. Tekijänoikeus syntyy aina luonnolliselle henkilölle. Lain 6 §:n mukaan jos kaksi tai useammat ovat yhdessä luoneet teoksen heidän osuuksiensa muodostamatta itsenäisiä teoksia, on tekijänoikeus heillä yhteisesti. Esimerkiksi elokuvateoksessa on usein monta tekijää, joille tekijänoikeus kuuluu yhteisesti.

Elokuva syntyy tavallisesti monien henkilöiden yhteistyön tuloksena. Elokuvan tekijöitä voivat olla esimerkiksi ohjaaja, käsikirjoituksen tekijä, säveltäjä, kuvaaja ja lavastaja sekä mahdolliset muut henkilöt, jotka ovat luovalla tavalla osallistuneet elokuvan valmistamiseen. Tapaus tapaukselta on arvioitava yksittäisen elokuvan tekemiseen osallistuneen henkilön työpanos ja ratkaistava onko se riittävän luova vai ainoastaan tekninen laadultaan. Tekijällä on tekijänoikeus elokuvaan sisältyvään yksittäiseen panokseensa, mutta joillekin tekijöille voi syntyä tekijänoikeus koko teokseen. Esimerkiksi ohjaajalle ja käsikirjoituksen laatijalle voi syntyä tekijänoikeus koko teokseen. Elokuvatuottajalla ei voi olla alkuperäistä tekijänoikeutta teokseen, vaan ainoastaan tekijöiltä siirtyneitä oikeuksia.

Tekijänoikeusneuvosto on ottanut kantaa asiaan esimerkiksi lausunnossaan 1989:15.

Varsinaisten tekijöiden lisäksi myös elokuvassa esiintyvillä taiteilijoilla on oikeuksia elokuvaan. Esittävien taiteilijoiden oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 5 luvussa. Vuoden 1927 tekijänoikeuslaissa ei ollut säännöksiä esittävien taiteilijoiden oikeuksista, eikä voimassa olevan tekijänoikeuslain taannehtivuus ulottunut vuosina 1931 ja 1932 tallennettuihin esittävien taiteilijoiden teosten esityksiin. Täten elokuvien "C" ja "D" esiintyvillä taiteilijoilla ei ole ollut esiintyvien taiteilijoiden oikeuksia elokuvaan.

Elokuvan kuvaajalla on valokuvain mukainen oikeus elokuvaa varten kuvaamiinsa yksittäisiin kuviin. Kuvaajalla ollut oikeus valokuvaan oli vuoden 1927 valokuvain mukaan voimassa kymmenen vuotta sen vuoden päättymisestä, jona kuva ensin saatettiin julkisuuteen. Kuvaajien vuoden 1927 valokuvain mukaiset oikeudet, riippumatta siitä kenellä ne olivat, päättyivät elokuvan "C" osalta 1.1.1942 ja elokuvan "D" osalta 1.1.1943. Myöskään voimassa olevan valokuvain taannehtivuus ei ulottunut vuosina 1931 ja 1932 julkisuuteen saatettuihin elokuvien yksittäisiin kuviin.

Tekijänoikeuslain 2 §:n mukaan tekijänoikeus tuottaa tietyn 2 luvussa säädettyjen rajoitusten yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna. Kappaleen valmistamisena pidetään myös teoksen tallentamista esimerkiksi videonauhalle. Teos saatetaan yleisön saataviin, kun se esitetään julkisesti esimerkiksi elokuvateattereissa tai televisiossa, tai kun sen kappale tarjotaan myytäväksi, vuokrattavaksi tai lainattavaksi taikka sitä muutoin levitetään yleisön keskuuteen.

Tekijänoikeuslain 2 luvussa olevan 12 §:n 2 momentissa on elokuvaan liittyviä oikeuksia rajoittava säännös. Suomen elokuva-arkiston oikeudesta valmistaa kappaleita julkisesti esitettyyn kotimaiseen elokuvaan sekä sen mainos- ja muuhun tiedotusaineistoon sisältyvästä teoksesta on voimassa, mitä elokuvien arkistoinnista annetussa laissa (576/84) on säädetty. Kyseisen lain 8 §:n mukaan arkistolla on oikeus sen jälkeen, kun elokuva on saanut julkisen esityksen, valmistaa kustannuksellaan kopioita kotimaisesta elokuvasta. Kyseisen lain 10 §:n mukaan arkisto ei saa käyttää tämän lain nojalla arkistoitua elokuvaa muuhun tarkoitukseen kuin tutkimukseen ja korkeakoulutasoiseen elokuvaopetukseen. Arkisto voi käyttää elokuvaa muuhun tarkoitukseen vain elokuvan oikeuksien haltijan suostumuksella.

Tekijänoikeuslain 70 §:ssä säädetään, että ennen lain voimaantuloa tekijänoikeuden luovuttamisesta tehtyyn sopimukseen on sovellettava aikaisempaa lakia. Siten tekijänoikeuden siirtymiseen vuosina 1931 ja 1932 valmistuneiden elokuvien osalta sovelletaan vuoden 1927 tekijänoi-

keuslakia. Kyseisen lain 21 §:n mukaan tekijä voi luovuttaa oikeutensa toiselle kokonaan tai osittain. Tekijä voi siirtää taloudelliset oikeutensa toiselle, myös juridiselle henkilölle. Laki ei edellyttänyt sopimukselta tiettyä muotoa, joten kirjallisen sopimuksen lisäksi suullinen tai jopa hiljaiseen yhteisymmärrykseen perustuva sopimus voi olla pätevä. Jos tekijänoikeudet teokseen kuuluivat usealle henkilölle yhteisesti, vaadittiin tekijänoikeuksien luovutukseen kaikkien tekijöiden suostumukset. Kustannusoikeudesta oli vuosina 1931 ja 1932 voimassa kirjailijan ja taiteilijan oikeudesta työnsä tuotteisiin 15 päivänä marraskuuta 1880 annettu asetus. Kuitenkaan elokuvaa sen erikoisluonteen johdosta ei pidetty kustannussopimuksen kohteena. Nykyään voimassa olevan tekijänoikeuslain 39 §:n mukaista olettasäännöstä elokuvaamisoikeuden luovutuksesta ei vuoden 1927 tekijänoikeuslaissa ollut.

Vuoden 1927 tekijänoikeuslain 22 §:n 1 momentissa todetaan, että alkuteoksen toiselle luovuttaminen ei sisällä tekijänoikeuden siirtoa. Vastavasti voimassa olevan tekijänoikeuslain 27 §:n 2 momentin mukaan kapaleen luovutukseen ei sisälly tekijänoikeuden luovutus. Siten esimerkiksi filmimateriaalin luovutukseen ei sisälly filmillä olevan teoksen tekijänoikeuksien luovutusta, ellei tekijänoikeuksien luovutuksesta ole erikseen sovittu. Omistusoikeus filmimateriaaliin ja teoksen tekijänoikeudet voivat siten kuulua eri tahoille. Tekijänoikeuden nojalla ei ole oikeutta saada filmimateriaalia haltuun ilman eri sopimusta omistajan kanssa.

Tekijänoikeuden siirtymistä yhtiön lakkauttamisen yhteydessä voidaan tarkastella pakkotäytäntöönpanoa koskevan säännöksen kautta. Vuoden 1927 tekijänoikeuslain 24 §:n mukaan tekijänoikeutta teokseen, jota ei ole saatettu julkisuuteen, ei saatu velasta ulosmitata tekijän, hänen leskensä, perillisensä tai testamentinsaajansa pesästä. Säännös ei koskenut sitä, jolle tekijänoikeus oli siirretty. Oikeuskirjallisuudessa katsottiin, että tällöin pakkotäytäntöoikeus määräytyi sen mukaan, onko luovutuksensaajalla valta ilman tekijän suostumusta luovuttaa tekijänoikeus edelleen. Luovutuksensaajalta ei tekijänoikeutta tai sen osaa voitu ulosmitata, ellei luovutuksensaaja itse ollut oikeutettu edelleenluovuttamaan siirrettyä oikeutta.

Vuoden 1927 tekijänoikeuslaissa ei ollut säännöstä oikeuksien edelleenluovuttamisesta. Oikeuskirjallisuudessa katsottiin, että periaatteessa tekijänoikeuden luovutus oli henkilökohtainen. Tällöin luovutuksensaaja ei voinut siirtää edelleen tekijänoikeutta ilman tekijän suostumusta. Tällainen suostumus saattoi olla nimenomainen tai hiljainen, eli tekijän konkludenttisista toimista tai muista asianhaaroista ilmenevä. Myös alalla vallitseva vakiintunut käytäntö saattaa osoittaa joissakin tapauksissa edelleenluovutusosoikeuden sisältyvän luovutussopimukseen.

Tekijänoikeuslain 43 §:n mukaan tekijänoikeus on voimassa, kunnes viisikymmentä vuotta on kulunut tekijän tai, 6 §:ssä tarkoitetun teoksen kohdalta, viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuodesta.

Kaikkeen edellä esitettyyn viitaten tekijänoikeusneuvosto toteaa, että tapaus tapaukselta on yleisiä periaatteita soveltaen ratkaistava, keillä henkilöillä tai yhteisöillä on tekijänoikeus kyseisiin elokuvaan. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että kyseessä olevat elokuvat ovat ilmeisesti tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettuja teoksia, joihin tekijänoikeudet ovat ainakin K:n osalta edelleen voimassa. Tekijänoikeusneuvoston tiedossa on, että elokuvan "D" käsikirjoituksen alkuteoksena olleen runoelman tekijä M kuoli vuonna 1948. Edelleen tekijänoikeusneuvoston tiedossa on, että elokuvien musiikkien tekijät L ja P kuolivat vuosina 1947 ja 1955. Kysymys kenelle tekijänoikeudet kuuluvat, ratkeaa toisaalta selvittämällä kummankin elokuvan osalta erikseen keiden kaikkien työpanos elokuvia tehtäessä oli niin itsenäinen ja omaperäinen, että se tuotti tekijänoikeuden tekijän yksittäiseen panokseen elokuvassa tai elokuvaan kokonaisuudessaan, sekä toisaalta selvittämällä mitä tuotantoyhtiön ja tekijöiden välillä elokuvia tehtäessä oli sovittu tai muutoin edellytetty.

Mitä tulee tuotantoyhtiö E Oy:lle mahdollisesti siirtyneisiin oikeuksiin, on yhtiön vuonna 1981 tapahtunutta lakkauttamista seurannutta oikeustilaa arvioitaessa otettava huomioon ne tekijänoikeuden siirtymiseen liittyvät periaatteet, jotka koskevat oikeuksien edelleenluovutuskelpoisuutta ja niiden kohtelua luovutuksensaajan konkurssin tai luovutuksensaajaan kohdistuvan ulosmittauksen yhteydessä. Tilannetta olisi tässä tapauksessa arvioitava paitsi yleisten tekijänoikeudellisten normien, myös E Oy:n lakkauttamisen ajankohtana voimassa olleen osakeyhtiö- ja kaupparekisterilainsäädännön mukaisesti. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että tuotantoyhtiö E:lle mahdollisesti siirtyneet oikeudet eivät palaudu tekijöille ilman tätä koskevaa säännöstä tai sopimusta.

Edelleen tekijänoikeusneuvosto toteaa, että tekijänoikeus elokuvaan ja elokuvan filmimateriaalin omistusoikeus ovat kaksi eri asiaa. Elokuvan tekijänoikeuden haltijalla ei ole oikeutta saada hallintaansa toisen omistamaa elokuvan filmimateriaalia ilman eri sopimusta. Elokuvien arkistoinnista annetun lain mukaan elokuva-arkistolla on oikeus sen jälkeen, kun elokuva on saanut julkisen esityksen, valmistaa kustannuksellaan kopioita kotimaisesta elokuvasta. Elokuva-arkisto omistaa siten elokuvien pelaste- ja duplikaattikopiot. Elokuva-arkisto ei saa käyttää arkistoitua elokuvaa muuhun tarkoitukseen kuin tutkimukseen ja korkeakoulutasoiseen elokuvaopetukseen. Muuhun tarkoitukseen elokuvaa voi käyttää vain elokuvan oikeuksien haltijan suostumuksella.

Kysymys elokuvien "C" ja "D" 1980-luvun lopulla löytyneitten kopioiden omistusoikeudesta puolestaan ratkeaa yleisten esineoikeudellisten periaatteiden mukaan.